

*А.Ариунзориг-ХСИС-ийн Хууль сахиулахын удирдлагын академийн
8042 дугаар дамжааны суралцагч,
хошууч*

*В.Пүрэвбаасан - ХСИС-ийн Хууль сахиулахын удирдлагын академийн
Хилийн албаны удирдлага, стратегит профессорын
багийн дэд профессор,
хурандаа*

ТАЛ ХЭЭРИЙН БҮСИЙН ХИЛ ХАМГААЛАЛТЫН УДИРДЛАГЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ ЗАРИМ АРГА ЗАМ

*Түлхүүр үг: Удирдлага, хил хамгаалалт, зохион байгуулалт, бүс нутаг,
хил хязгаар, тал хээрийн, арга зам.*

*Хураангуй: Энэхүү нишлэлээр тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтын
удирдлагыг боловсронгуй болгох зарим арга замыг судлан, хил хамгаалалтын
оперативын түвшинд судалгаа хийхээр зорилоо.*

Бүсчилсэн хил хамгаалалтад шилжинэ гэдэг нь угтаа улсын хил хамгаалах байгууллагад хил хамгаалах урлаг, түүний дотор хилийн цэргийн оперативын урлагийг хөгжүүлэх онол практикийн олон талт асуудлыг шийдвэрлэнэ гэсэн үгээр энэ хүү өгүүллээ эхэлж байна.

Монгол Улсын хэл зүйн тайлбар толь бичигт “Бүс нутаг ” гэдэг нь нутаг дэвсгэрийн аль нэг таксономийн нэгж болдоггүй нэлээд том хэмжээний нутаг дэвсгэр гэж тодорхойлсон байдаг.

Таксоном гэдэг нь ерөнхий шинж чанар бүтцийн хувьд нэгдсэн бүлэг ангилал бүхий объектуудын нэгдэл юм. Газарзүй, хэл шинжлэл, биологийн шинжлэх ухаанд ихэвчлэн хэрэглэгддэг¹.

Удирдах үйл ажиллагааг: “Улсын бол тархи, уулсын бол оргил, гэрээр бол тооно”; удирдах үйл ажиллагааг хариуцан гүйцэтгэгч нь удирдлагын байр’ байлдаанд бэлтгэн түүнийг зохион байгуулан, удирдах захирагч, штабын офицеруудын хамтын үйл ажиллагаа гэж ойлгож болно гэж тайлбарласан.

Бүс нутгийн тухай ойлголтыг газар зүйн шинжлэх ухааны судалгааны чиглэл болох байгалийн нөхцөл, нөөц, нийгэм түүний хэрэгцээ, үйлдвэрлэх хүчний харилцаан дахь нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын тухай ’ онолын хүрээнд авч үздэг байна.

Тал хээрийн бүс: далайн түвшингээс дээш 550-1200 метр өндөрт өргөгдсөн Дорнод Монголын тал нутаг, Халх, Нөмрөгийн дархан цаазат газрын А бүсүүд, тусгай хэрэгцээний газрууд бүхий Сүхбаатар аймгийн Баяндэлгэр. ^{1 2}

¹ Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. УБ.. 1966. 56. дахь тал.

² Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. УБ.. 1966. 16. дахь тал.

¹ Хадхүү Ё. Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтын онцлог. УБ., 2012. 9. дахь тал.

Онгон, Дарьганга. Наран. Эрдэнэцагаан, Дорнод аймгийн Халх гол, Матад, Баянтүмэн, Чойбалсан, Чулуунхороот, Дашбалбар. Баяндун, Баян-Уул зэрэг 2 аймгийн 13 сумын нутаг дэвсгэр, хилийн бус зурваст хилийн анги, салбарын хариуцсан 1857.3 км хэсэг буюу улсын хилийн 22.5 хувь хамрагдана' гэж үзсэн нь бүсчилсэн байдлаар удирдах хэрэгцээ шаардлага байгааг тодорхойлж байна.

Байгаль цаг уурын онцлог нь: Тэгш тал, элсэн манхан, уул, толгод, гуу жалга, гол, горхи. нуур. намаг, хусан ойтой, үржил шим сайтай хөрстэй, ургамлын гарц малын бэлчээр сайн боловч сүүлийн жилүүдэд Сүхбаатар аймгийн өмнөд хилийн хэсгээр цөлжилт эрчимтэй явагдаж, зуны улиралд 30-35 хэм хүртэл халж, өвөлдөө 25-30 хэм хүртэл хүйтэрч, жилд дунджаар 100-150 мм хур тунадад унадаг, хаврын улиралд шороон шуурга шуурдаг.

Дэд бүтцийн хувьд: Хилийн ангиуд нь төв суурин газарт байрладаг, хилийн салбарууд цахилгаан эрчим хүчинд холбогдоогүй, хилийн анги салбарууд нь хооронд дунджаар 25-300 км зайтай, хилийн дагуух зам харгуй бартаа саад багатай. “Хилийн бүс зурваст оршин суугчид, ажил үйлдвэр эрхлэгчдийн нягтрал нэмэгдэх хандлагатай”¹ ² байгаа нь хил хамгаалалтад нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлон гаргах гол тулгуур болж байгаа юм.

Хил хамгаалалтад нөлөөлөх хүчин зүйл:

Эерэг тал нь:

- Нэг цэгээс хяналт явуулах, хүч хэрэгслийн шилжилт хөдөлгөөн үйлдэх боломж өндөр;
- Улсын хил хамгаалалтыг суурин болон хөдөлгөөнт харуулаар хамгаалах боломжтой;
- Инженерийн байгууламжийг хил хамгаалалтад ашиглах боломж ихтэй;
- Хил хамгаалалтад агт уналга, тээврийн хэрэгсэл ашиглах боломжтой;
- Мал аж ахуй, туслах аж ахуй, газар тариалан хөгжүүлэхэд тохиромжтой.
- Бүсийн сургалтын төвүүд байгуулан хүний нөөцийг мэргэшүүлэх боломжтой

Сөрөг тал нь:

Өнгөлөн далдлалтыг зохион байгуулах боломж харьцангуй муу;

Цасан болон шороон шуургатай үед цэргийн хяналт хийх боломж хязгаарлагдмал;

Байгалийн онц аюултай үзэгдлүүд, хээрийн түймэр их гардаг.

Уул уурхай, ашигт малтмал зэрэг үйл ажиллагаа явуулах нэрийн доор гадны хөрөнгө оруулалттай компани нэмэгдхийн хирээр хил орчмын дэглэмийн

¹ Хадхүү Ё. Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтын онцлог. УБ.. 2012. 10. дахь тал.

² ЖекеуХ. Оршин тогтнохын аюулгүй байдлыг хангах бодлогын хүрээнд улсын хил хязгаар, нутгийн хамгаалалтыг боловсронгуй болгох нь.УБ., 2004. 38 дахь тал.

зөрчил, байгаль экологи, хүн амын удмын сангийн эсрэг аюулгүй байдалд нөлөөлөх хэмжээний эрсдэлтэй.

Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, удирдах эрх зүйн үндэс нь Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, Монгол Улсын Засгийн газрын 2012-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Бүсчилсэн хамгаалалт”-ын талаар тусгагдсан зүйл заалт, Хууль Зүй Дотоод Хэргийн Сайдын баталсан “Дархан хил хөтөлбөр”, УИХ-ын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” зэрэг болно.

Улсын хил хамгаалалтыг улс орны хэмжээнд удирдан зохион байгуулах үүрэг бүхий төрийн захиргааны байгууллага, ХХЕГ түүний харьяа хилийн анги, салбарууд бөгөөд одоогийн үүсэж байгаа цагийн байдал, нийгэм, эдийн засгийн өсөлт, бууралт, гадаадын хөрөнгө оруулалт нэрийн дор үүсэж байгаа их хэмжээний бэлэн мөнгөний эргэлт зэрэг нь бус нутгийн өнөөгийн байдалд маш хүчтэй нөлөөлж болзошгүй байгаа билээ. Түүгээр ч зогсохгүй хил залгаа улсын хилийн нөхцөл байдал, хил хамгаалалтын тогтолцоо, манай улсын талаар баримталж буй гадаад бодлого, харилцаа-хамтын ажиллагааны чиг хандлагыг хамтад нь авч үзэж болох юм.

Ийм учраас хилийн цагийн байдал, хилийн аюулгүй байдлыг хангах, хил хамгаалалтыг зохион байгуулж явуулах үеийн "орчин" гэж үзэж бүс нутаг, улс орны хэмжээнд авч үзэх шаардлагатай бөгөөд хил хамгаалалтын дүрэм, журамд хилийн цагийн байдал, "орчин" гэх мэт асуудлыг тусгайлан авч үзэж зохицуулалт хийх нь чухал гэдгийг тэмдэглэж байна.

Өнөө үед улсын хилийн талаар дэлхий нийтийн баримтлаж буй нийтлэг зарчим бол: 1-рт: Олон улсын жишигт нийцэж тохирсон хилийн боомтуудыг олшруулж, зорчигчид, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааны хяналт үйлчилгээг шуурхай боловсронгуй болгох; 2-рт: Гарц боомтгүй бусад хэсгийг хилийн зөрчил будлианд хүргэхгүй байх төвшинд хамгаалах асуудлыг зэвсэг хэрэглэсэн, хүчээр түрий барьсан аргаар шийдвэрлэхээс татгалзах, инженер техникийн, хилийн төлөөлөгчийн, тагнуулын хүч хэрэгсэл, хууль эрх зүйн орчны хүрээнд илэрхийлэгдэж байна.

Улсын хил хамгаалалт гэдэг нь дээр дурдсан арга хэмжээнүүдийн нэгдмэл цогц¹ болох учир эдгээрийг ямар хэрэгсэл ашиглаж, яаж хэрэгжүүлэхээс ихээхэн шалтгаалах нь тодорхойгүй байгаа билээ.

Монгол Улс хоёр хөрштэйгөө найрамдал, хамтын ажиллагааны тухай тэгш эрхтэй гэрээний дагуу сайн хөршийн зарчим баримталж; манай улсын хил

¹ Монгол Улсын Хилийн тухай хууль.//Төрийн мэдээлэл УБ., 2017. № 25.

бүрэн тогтоон тэмдэглэгдэж, хилийн дэглэмийн талаар хоёр тал үүрэг хариуцлага хүлээсэн хууль эрхийн олон улсын гэрээ байгуулж мөрдөж байна.

Хилийн халдашгүй дархан байдлын хүрээнд бус нутгийн хил хамгаалалтыг удирдан зохион байгуулах нэгдсэн нэг зохион байгуулалт, удирдлага байх нь зүйн ёсны шаардлага байгаа юм.

Хил хамгаалалтыг ердийн үеийн, хүч нэмэгдүүлсэн үеийн, онцгой байдлын үеийн хэлбэрүүдээр зохион байгуулна¹ гэж заасан бөгөөд захиргааны зарчмаар зохион байгуулан удирдах нь зүй ёсны хэрэг юм. Жишээ нь: Хил хамгаалах байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохион байгуулан удирдахдаа хил хамгаалалтыг удирдах төрийн захиргааны байгууллага нь хэтийн, дунд, ойрын хугацааны болон үндсэн арга хэмжээний төлөвлөгөө, хөтөлбөр, хилийн ангиуд нь ойрын хугацааны болон жилийн үндсэн арга хэмжээний, хилийн салбарууд нь жил, сарын төлөвлөгөөнүүдийг тус тус боловсруулж мөрдөнө гэж хил хамгаалалтын дүрмээр заасан өгсөн байна.

Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтыг зохион байгуулан удирдах үйл ажиллагааг захиргааны аргаар явуулна гэж шууд тодорхойлж болохоор юм.

Мөн захиргааны байгууллага гэж “Нийтийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэн засагласан шийдвэр гаргадаг, төрийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг төв, орон нутгийн бүх байгууллага, түүнчлэн засгийн газрын байгууллагын зарим үүргийг төлөөлөн гүйцэтгэдэг засгийн газрын бус байгууллага, хууль болон нийтийн эрх зүйн гэрээний үндсэн дээр бусдыг захирамжилсан шийдвэр гаргаж, нийтийн үйлчилгээ үзүүлдэг сургууль, эмнэлэг, холбоо, харилцаа, эрчим хүч зэрэг байгууллагын захиргаа, нутгийн өөрөө удирдах ёсны болон шашины байгууллага зэрэг нийтийн эрх зүйн субъект болох байгууллага”^{1 2} гэж тэмдэглэсэн байна.

Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтыг зохион байгуулж удирдах захиргааны арга нь дараах зарчим дээр суурилана гэж үзэж байна.

1. Хил хамгаалах байгууллагын үндсэн чиг үүргийг дээдлэх;
2. Тал хээрийн бүс нутгийн нийгэм, соёлын харьцангуй жигд хөгжлийг хангахад чиглэсэн нэгдмэл орчныг бүрдүүлэх;
3. Тал хээрийн бүсийн хилийн аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, соёл, боловсролын үйлчилгээг тухайн бүс дотор нь аймаг, орон нутгийн чадавхид түшиглэн хилчдийн нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх;
4. Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтад орон нутгийн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн хоорондын хамтын ажиллагаа, уялдаа холбоог бэхжүүлж, тэдгээрийн дэмжилгийг оновчтой зохион байгуулах;

¹ Хил хамгаалалтын дүрэм. УБ., 2006.

² Ганболд М. Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2010. 107 дахь тал.

5. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцох;

6. Хүний нөөцийг мэргэшүүлэх, тусгай мэргэжлийн боловсон хүчинг бэлтгэх, бүс нутгийн эдийн засгийн өсөлтөд дэмжлэг үзүүлж, мэргэжил үйлдвэрлэлийн сургалт явуулах зэрэг бий болгож болох юм.

Дээрх байдлаас дүгнэхэд тал хээрийн бүс нь Монгол Улсын стратегийн болон оперативын чиглэл бөгөөд газар нутаг, байгалийн баялаг, хүн амын шилжилт хөдөлгөөний өнөөгийн байдал зэргээс үндэслэн тал хээрийн бүсэд хил хамгаалалтыг удирдах, нэгдсэн удирдлага бий болгох хэрэгцээ шаардлага байгаа гэдгийг тэмдэглэх нь зүй ёс юм.

Дараах саналыг дэвпгүүлж байна. Үүнд:

1. Хилийн цагийн байдлын өрнөлт, түүний дотроос улсын хил зөрчигчдийн үйл ажиллагаа зохион байгуулалттай хэлбэрт шилжиж, улсын хилийг өөрсдийн гэмт үйлдлийг хэрэгжүүлэх объектоо болгон сонгон авч, орчин үеийн өндөр хүчин чадлын автомашин, холбоо дохиоллын хэрэгслээр орон нутаг, цаг хугацааг товчлох болсон энэ цаг үед тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтыг зохион байгуулаж, удирдах нэгдсэн удирдлага бий болгох

2. Тал хээрийн бүсийн хяналтын нэгдсэн тогтолцоонд шилжих, инженер техникийн төхөөрөмжөөр тоноглох

3. Монгол Улсын Хилийн төлөөлөгчийн үйл ажиллагааг өргөтгөх, тусдаа бие даасан газрын хэмжээнд зохион байгуулах

4. Тагнуул гүйцэтгэх ажлын хүч хэрэгслийг улсын хил хамгаалалтад оролцуулах гэмт үйлдлийг таслан зогсоох

5. Хил хамгаалалтын бүх төрлийн хангалтыг тухайн бүс нутгийн онцлогт тохируулан зохион байгуулах

6. Шинжлэх ухаан технологийн ололтод суурилсан шинэ техник технологийг улсын хил хамгаалалтад нэвтрүүлж, хөрш орныхоо болон олон улсын жишигт нийцүүлэх

7. Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалах байгууллагын байгуулалтыг боловсронгуй болгож бүсчилсэн хил хамгаалалтыг зохион байгуулан, удирдлагыг оновчтой, газрын статустай хуульчилан бий болгох шаардлагатай.